

Јелица Р. СТОЈАНОВИЋ*
Универзитет Црне Горе
Филолошки факултет Никшић

Оригинални научни рад
Примљен: 20. 1. 2023.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА (И КОНКУРЕНТНОГ СРЕДСТВА *ДА* + ПРЕЗЕНТ) У ПУТОПИСНОЈ ПРОЗИ ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА

Циљ нашег рада је да сагледамо однос инфинитива и конструкције да+презент у језику Лазара Томановића, који је рођен у Лепетанима 1845. године. Ова проблематика је интересантна када је у питању период XIX вијека, нарочито за подручје којем припада Лазар Томановић. Инфинитив је у историји словенских језика, и у историји српског језика, доминантно средство као допуна глаголима различитог значења, као допуна придјевима, именицама, различитим изразима непотпуног значења, употребљава се као саставни дио предикатива, у безличним конструкцијама, као субјекат. Познато је да се инфинитив од најранијих времена потискује у језику и замјењује конструкцијом да+презент и проучавање овог односа у језику писца са различитих подручја употпуњује слику о овој проблематици у српском језику – историјски и ареално.

Кључне ријечи: Лазар Томановић, инфинитив, да+презент, допуна, субјекат, објекат, модални глаголи, фазни глаголи, глаголи кретања.

1. Лазар Томановић је рођен 1845. године у Лепетанима. Школовао се у Херцег Новом, Задру, Новом Саду, а докторирао је у Пешти. Био је веома активан на разним пољима: члан Српске уједињене омладине, лидер Српске народне странке на приморју, судија Великог суда на Цетињу, предсједник Владе Црне Горе и министар иностраних послова, министар правде, министар унутрашњих послова, сарадник и уредник великог броја српских часописа, календара и листова (уређивао је *Глас Црногорца* и *Грлицу*, покренуо је и уређивао часопис *Нова Зета*).

Рано је почео да објављује разне текстове, био је књижевник и публициста. Објављивао је по разним часописима. Између осталог, оставио је богат опус и из путописне прозе. *Путописна проза* је сабрана и објављена

*jelicast@yahoo.com

у Херцег Новом 2007. године (приредио Горан Максимовић). Језик Лазара Томановића је веома занимљив што се разних аспеката тиче. Неким аспектима језика Лазара Томановића бавила се Јелисавета Суботић, прије свега фонетским особинама, потом његовим филолошким и правописним погледима (Суботић 1986, Суботић 1982, Суботић 1984), али језик овог писца и публицисте ни издалека није истражен и описан. Језиком путописа до сада се није нико бавио. Опредјелили смо се да сагледамо однос инфинитива и конструкције да+презент јер је ова проблематика интересантна када је у питању период XIX вијека, нарочито за подручје којем припада Лазар Томановић.

2. Инфинитив је у историји словенских језика, и у историји српског језика, доминантно средство као допуна глаголима различитог значења, као допуна придјевима, именицама, различитим изразима непотпуног значења, употребљава се као саставни дио предикатива, у безличним конструкцијама, као субјекат (Стојановић 2011). Познато је да се инфинитив од најранијих времена потискује у језику. Ову тенденцију срећемо и у старословенском језику. При томе је најбитније његово „одмицање”, „одлепљивање” од управне ријечи, „поступно испуњавање адвербијалним значењем” (Грицкат 2004: 86–90). Основа за овај процес „вербализације језика” и замјене са да+презент лежи у семантичкој и функционалној блискости оптативног да+презент и инфинитива (Грковић Мејџор 2007: 222). Инфинитив, будући да је по поријеклу, како се сматра, датив, из тог првобитног значења наслеђује семантику циља, жеље па је радња усмјерена на будућност те је првобитно и допуњавао глаголе те семантике. Тако се инфинитив најприје замјењује конструкцијом да+презент у вољним и намјерним конструкцијама, што је и разумљиво јер је „везник *да* са првобитним значењем *ѝа*, очигледно исконски везан за исказивање воље и футурске оријентације” (Грицкат 2004: 77), мада касније блиједи у тој служби јер се шири у многим другим сферама. Овакво значење инфинитива могло се помјерити и у намјерно и резултативно што нам показује ширење инфинитива на рачун супина уз глаголе кретања (затим и да+презент у овим позицијама). У српском језику се од најранијих споменика супин замјењује инфинитивом. Међутим, главни проблем лежи у јављању *да+презент* у положајима својеврсне редуванце, тј. тамо гдје нова конструкција не диференцира ништа у поређењу са старим обликом, чак ни у погледу изражајне снаге, „то су замене инфинитива да-конструкцијама тамо где инфинитив не представља адвербијални додатак, већ обичну допуну управној речи” (Грицкат 2004: 84). Ширење на позиције са истим субјектима, затим у позиције са инфинитивом који значи само допуну управне ријечи, до инфинитива уз помоћне глаголе и до футурских инфинитива уз *хтјети* – представљају каснији и секундарни балканистички утицај, према Ирени Грицкат грчког поријекла, „али подстицаји за које је већ ионако повољно тле било припремљено” (Грицкат 2004: 108).¹

¹ Ломтев (1965: 61) употребе инфинитива у староруском дијели на двије основне: субјектску и објектску (и у вези с тим, говори о субјектском и објектском инфинитиву). Према њему: „в первом случае производитель действия, выраженного инфинитивом, является одновременно и производителем действия, выраженного глаголом: *хочу идти* означает 'я хочу' и 'я буду идти'”;

Најраније и најчесталије почиње употреба да+презент управо у случајевима када се вршилац радње управног дијела разликује у односу на вршиоца радње изражене инфинитивом. Инфинитивна допуна у конструкцијама са различитим субјектима постаје двосмислена у погледу вршиоца радње. На његово мјесто долази реченица с личним глаголским обликом, којим се исказује (прецизира) субјекат. „Да+презент више одговара језику 'вербалне структуре', будући да се личним глаголским обликом експлицира субјекат, те се стога ова веза најпре и јавља у случајевима двосмислености у погледу вршења радње допунске предикације” (Грковић Мејџор 2007: 222). Инфинитив је најстабилнији у случајевима гдје семантика глагола не оставља могућност сумње у истовјетност вршиоца радње, као што су фазни или модални глаголи, гдје се и данас чува у оним словенским језицима који имају инфинитив као морфолошку категорију. Други случај који је могао утицати на замјену инфинитива јесте удаљеност инфинитива од управног дијела, инфинитив се боље чува уколико је ближи управном дијелу (за што имамо потврда у ранијим фазама). Најрјеђи су случајевима гдје до замјене долази без неког видљивог разлога, што означава почетак њихове напоредне употребе (Стојановић 2010: 169–191).

3. У језику Лазара Томановића инфинитив је готово једино средство уколико су субјекти исти, веома су ријетки примјери употребе конструкције да+презент и тичу се искључиво позиција у којима субјекти радње управног дијела и зависног дијела нијесу исти.

Посматраћемо употребу инфинитива, односно конструкције да+презент, прво уз глаголе који имају углавном исте субјекте (од којих су неки само „субјекатски”, други су првенствено „субјекатски”, али могу бити и „објекатски”), а потом уз глаголе који захтијевају углавном „објекатски инфинитив” (рјеђе су субјекти радњи оба глагола исти).

3.1. Модални глаголи

3.1.1. Као допуна глаголу *хтјети* користи се инфинитив. Ова конструкција поред временске функције (са значењем будућности), најчешће има модално значење. Конструкција *хтјети*+И веома је честа у споменицима српског народног језика (нарочито од глагола свршеног вида). Вршилац радње управног глагола и инфинитива је у свим примјерима исти.

Када је у питању презент глагола *хтјети*+И тешко је одредити границу модалног и будућег (футурског) значења, са наглашавањем хтјења (намјере). Ове су конструкције лако прелазиле у футур 1. У српском језику се већ од 13. вијека могу срести конструкција презента помоћног глагола *хтјети* (краћег облика) и инфинитива у значењу будућег времена.

во втором случае производитель действия, выраженного инфинитивом, не является одновременно производителем действия, выраженного глаголом; в качестве производителя этих двух действий выступают два разных предмета: *приказал (я) идти (ему)* – ‘я приказал, но идти будет он’’. Код једне групе глагола субјекат управног дијела и инфинитива је исти (или доследно, или у највећем броју случајева), док је код друге групе глагола субјекат управног и зависног дијела различит (са мањим бројем изузетака).

Глагол *хтјети* у језику Лазара Томановића употребљава се у презенту, перфекту, и, веома често, у имперфекту. Забиљежен је велики број примјера, а само у имперфекту забилијежили смо око 40. Модално значење имају облици у којима глагол *хтјети* није у презенту, него у неком другом глаголском облику.

Ја сам хтио њега изненадити... (72); ... ако сам хтио с Бранком пут Карловаца *кретути* (77); Њега су шћели *осрамотити* (91); ... ког су Хрвати шћели *прелити* и хрвацки... (87); ... кад би се шћео мало озбиљније приповијетци *одати*... (112); Али-паша није шћео *чекати*... (125); ја ћах с газдом посно *јести*... (124); ... он их ћаше *лијепо дочекати*... (127); ... хоће ли се скоро *измијенити* ствари у Херцеговини (162); ... сваки шћаше *знати* казати по који лист из повјеснице..., шћах најрадије *ијахати* па пјешке *ићи* (178); владика је шћео *потолоко мушкетати* (183); шћасмо *цно дан изгубити* (184); сви што се нећесмо *повратити*... (184); ћах радо *поћи* на попор (214); хоћемо ли на прегаз *трефити* (223); јер смо се бојали, ноћу хоћемо ли на прегаз *трефити* (223); шћела је за нас одма распитати (235); Павловић нехоће *устројити* Оцињ (242); не шћаше их *моћи* дочекати (245); чим је шћео *рећи*... шћаше *гњевом узаврети*... шћаше... *написати* (259); хоће ли он нама вјерно *преводит* (261); шћаше *поћи* (261).

Забиљежено је седам примјера с конструкцијом да+презент, од којих је један примјер са различитим субјектима:

... него је још шћео, *да нас угости*... (86); Које би шћело *да се уздигне* на гробу Српства (Хрватство) (98); ... чим је ово брацко понашање према њему шћео *да припише* моме соју... (118); да је Мита Поповић, олако без икаквог труда шћео *да отјева* оваквог јунака (134); шћео сам *изаћи* на главицу да сам видим (209); не ћаше ми на ум падати тако брзо *да се врћем* (212).

који су шћели *да* и њих *походимо*... (94).

Овај модални глагол није забиљежен у аористу у језику Лазара Томановића.²

3.1.2. Инфинитив уз глагол *моћи* веома је фреквентан, Забилијежили смо близу 100 примјера. Готово се подједнако често употребљава и од глагола свршеног и од глагола несвршеног вида. Реализује се само инфинитив, будући да њихова семантика искључује различит субјекат допунске предикације. Дајемо дио корпуса:

Ко је могао и *помислити* да га нећу наћи у Карловцима (72); ... да се могу (слике) у случају потребе *дизати* (73); православнијема ... не може *годити* (73); ... нијесам *могао посјетити* великога болесника (77); Оне се само могу *осјећати*! (82); ... да се може о њему како треба *писати* (манастиру); ... толикијем умнијем силама располажу, да *би могли* и на

² Како стоји код Јована Вуковића, осим имперфекта „у слободној употреби овог облика, неvezаног за рећенички склоп, може се и за перифрастични облик употребити и перфекат или аорист у својству помоћног глагола. Ово би све показало како се имперфекатски облик, без свог, себи својственог имперфекатског значења свео на вредност помоћног глагола и како се он између претериталних облика најлакше могао адаптирати перифрастичној форми овде, која се ослободила значења volitivnosti коју носи са собом глаг. *хети* где није у питању лице, које као субјект може у правом смислу условити volitivnost, онде је мање сметње да се поред имперфекта јаве перфекат или аорист у својству помоћног глагола” (Vuković 1967: 56–58).

У исправама из Паштровића је чест аорист, а риједак имперфекат (Стојановић 2012). Код Његоша је риједак аорист, али се јавља (Стојановић 2010). На ове разлике, сматрамо, могло је утицати то што су путописи Лазара Томановића приповједачког карактера за разлику од паштровских исправа.

владу доћи... (97); А да ми узожеш одговорити... (111); како се могло све ово починити... (115); да сам могло разумјети... (121); ће се трудно могло једном само путањом уз Крше приступити (128); да узожеш бар издалека себе преставити (183).

Да+презент је забиљежен само у једном примјеру (субјекти су исти): нијесам могао друштву да не речем (249).

3.1.3. Уз глагол *морати* употребљава се као допуна само инфинитив (забиљежили смо преко 20 примјера). Субјекти управног глагола и допуне су исти:

мораће му уступити мјесто многи (81); морао се задовољити... (86); морам признати да сам великог напретка нашао (100); ... морамо признати да је Тријешће варош талијанска (106); да сам се морао добро погнути... /144); ... морао сам се обраћати... (162); ... морали смо по со одити (162); ... како је твој побратим морао на овоме путу уживати... (183); морају нам годити (188); нацрти морају бити по препису (194); морао их је одма прифатити (195); ја сам ти само морао ову црту... ставити (202); света ствар морала подлећи неправди... (202).

3.1.4. Уз глагол *требати* такође се употребљава инфинитив када је у питању безлична употреба:

околу којијех треба сваке године трошити, да се онако у реду држе... (88); Него би требало љубопитнијем друштвом ође доћи (129); да би требало оставити манастирима (149); ... овђе треба разликовати земљиште граховско... (169); ... како би требало путовати по Црној Гори... (178); Али ту треба доћи па виђети (220); требало би причекати, докле што зготови (228).

Забиљежили смо два примјера са да+презент у случајевима када није у питању безлична употреба:

требовало (јој је) и да се храном поткријети... (161); како треба да низ брдо иду (215).

3.1.5. Као допуна безличном глаголу *ваљати* употребљава се и инфинитив и презент. Забиљежили смо три примјера са инфинитивом и два са презентом:

Из Никшића му га ваља вратити (177); ... али ваља хитати овога пута... (178); Е ту ваља добро отворити (248).
ваља да им поможете (218), Црна Гора ваља да има право кандидирања (248).

3.1.6. Код Лазара Томановића досљедно се уз *имати* (и *немати*) као допуна употребљава инфинитив, нијесмо забиљежили ни један примјер са да+презент. Носи са управном ријечју углавном значење императива, или значење безличног глагола „требати” (најчешће се односи на 3. лице, умјесто конструкције *имати*+инф. данас је обична конструкција да+презент). Конструкција је веома фреквентна. Риједак је уз глаголе несвршеног вида:

Још имамо видјети библиотеку и радионицу... (74); ... ће сам се ја имао растанути од друштва и сјести... (82); на којијем смо имали... приспјети (83); нас је имао извести на пут... (94); ... гдје смо имали сјести на лађу... (96); како сам имао Граховац виђети, морали смо заћи мало с пута (134); ... нема ко што справити (143); ... на путу нема ће починутити... (156); да Пушо има поћи на петиње (163); нијесмо је имали ће унијети а имали смо ту шта

виђети... (190); Него ти имам нешто ође *казати* (196); имам се опет *повратити* на другога Обилића (205); има ли нас ко привести... (223), ђе се имају чим поткријепити и ђе починути (237); имам исповијеђати (84); ово има бити који Словенац... (101); Али није се имало ту шта *гледати*... (120); како му је војска имала бити уморна (161); ... која има расти по топлијем предјелима... (154).

3.2. Фазни глаголи

Уз фазне глаголе (*почети, стати...*) редовно се употребљава инфинитив, нема примјера са да+презент:

У томе се био почео народ *окупљати* у цркву... (74); У Новом Саду *почеше излазити* политички листови (76); Он стаде тјелесно *опадати* (77); докле су се гости почели разлизати... (86); ... како се био почео сутон *хватати*... (86); ... стаде нас распитивати... (94); ... одма стадох ш њим српски *говорити*, тер стадох сумњати... (101); Одма сам искрено стао говорити... (101); ... поповском мржњом стане господарити... (106); поче лагано готоов рад себе самога *пјевати*... (107); ... ову је мисао дубровачка омладина стала остваривати; кад је опћина рисанска стала тражити... (115); Пут се већ почиње лагано *спуштати*... (120); Па се мој познаник стале чудити... (124); ... Одма је пут почео на ниже *нагињати* (142); ... био се почео мрак *фатати* (145); јер се код нас од устанка почело трајно *ратовати*... (195); стадосмо опет *договарати се* (223); почнемо се спремати, да идемо у Никшиће (184).

3.3. Инфинитив се употребљава и уз различите глаголе са значењем знања, мишљења, умјења, перцепције, хтјења, надања... (типа *умјети, мислити, учити, знати, смјети* и сл.). Субјекти инфинитива и управног глагола су исти:

... у кога смо мислили шиљеже печено *наредити*... (142); Ја сам намјеравао из Косијрева у Пиву *поћи*... (156); одакле је мислио вратити Пушова... (164); ... како сам ја мислио из Косијрева у Пиву *поћи*... (164); још сам ти заборавио казати (166); ... ко жели знати куда путује... (178); И како мислиш твој јуриш *довршити* (241); Не зна нам *казати*... (126); не би смо бити затворен (манастир) (149); ... нико није умно ништа *казати*... (152); Не умију наши људи *радити* око винограда (156); то ти ја не умијем рећи... (162); ... али нијесам га смо учити... (226); али ти не бих знао казати (229); није ми знао казати ни ђе је Царев-лаз (232); нијесам се знао организовати (240); коју се није надао никад више *виђети* (230).

У једном примјеру инфинитив је употријебљен, иако се субјекат вршења радње не поклапа са инфинитивним (субјекат инфинитивне радње је изражен акузативом): који су нас учили познавати и љубити што је српско... (92).

Да + презент је забиљежен у два примјера (у једном су субјекти различити, у другом исти): Прекодан знам да уживаиш довршујући ... ђело (131), (они) су болноме Миленку... опошљедње дане... умјели да засладе (84).

3.4. Инфинитив се код Лазара Томановића употребљава уз глаголе *забранити, радити, намјеравати, помагати, допуштати, чинити, одлучити* и сл., којима се означава свјесно ангажовање, али се у овим случајевима употребљава и да+презент. У нашем корпусу ријетки су примјери овог типа:

... како сам намјеравао и преко Пиве *ударити*... (179); да не бисмо покушали ријеку *прегазити* (154); ... него да раде непријатеља *навести* и *намамити* у ... положаје (244).

У конструкцији *забранити* + инфинитив, субјекти управног глагола и инфинитива су различити. Допуна управном глаголу је у дативу (њиме је изражен субјекат глагола у инфинитиву): ... када **нам забранише** у Рисан *силазити* (162); ... **нама је забрањено** овуда *пролазити*... (117).

Уз глаголе овог типа среће се и да+презент, субјекти су за оба глаголска облика исти: Ту смо ишли и **договорили се да кренемо** шјутра зором... (124); премда смо раније били **углавили, да зором кренемо**... (132); с тога **одлучимо, да** у Петровићима *ноћимо* (156); с тога **одлучимо, да** у Петровићима *ноћимо* (156); **његује** пријатељске свезе са херцеговачкијем беговима, **да их увјери**, да Србовање не искључује ни једну вјеру... (204); **ради, да смакне** уцјењене главе (239); па да око манастира **заузме** добре положаје, **да га брани** (244) ... **одлучим да** шјутри дан *крнем* (249); **ради, да смакне** уцјењене главе (239); Игуман се одмах **понуди да се одморимо** у манастиру... (82); **Оставише** времена већ **да прегледамо** нека дјела (75).

3.5. Уз глаголе типа *дати*, *давати* субјекти управног глагола и глагола у инфинитиву су различити, или је употреба уопштена. У случајевима када је употријебљен инфинитив, није присутно конкретно значење давања. У конструкцијама са инфинитивом допуна управном глаголу је, уколико није изостављена, у дативу, или акузативу (представља субјекат глаголске радње у инфинитиву):

што је **млетачком Темпу** од 18. августа 1877, **дао печатати** један на гласу првак... (100); зашто **се да** боље *израђивати* а све је једнако (136); **Не да** Турчин на мост *нагазити* (185), није **дао** ни *проговорити* (189).

Забилежили смо један примјер са да+презент (субјекти су различити). Овдје је глагол дати употријебљен у правом значењу: ...који су своје бродове **давали** Бокелјима **да заповиједају**... (102).

3.6. Инфинитив и да+презент срећу се и уз глаголе кретања. Ситуација је различита с обзиром на то да ли су у питању непрелазни или прелазни глаголи кретања.³

Уз непрелазне глаголе кретања, помицања, као допуна јавља се чешће конструкција да+презент. Субјекти управног глагола и инфинитива су исти:

Рано **пођемо починути** да раније устанемо... (85); Одма је дотрчао и отворио враташца, кроз која **смо уљегли погинути** (217).

Ми **похитасмо** у цркву, **да је разгледамо** (82); Живко **сађе** у Приморје **да набави** вина и ракије... (181); Који Хрват први **устане, да открије** својем народу узроке... (102); ... **посиједали** по трави **да га гледамо**... (154); ... па **дошао да се** са нама *састане*... (124); па **устадосмо да идемо** (218); вечерали смо и одма **легли да спавамо** (235); јер су они **хитали** са Цетиња **да урабе** прије рђава времена... (240); били смо **шјахали да** мало *починемо* и

³ Инфинитив је веома чест као допуна глаголима кретања, како у старословенском тако и у српскословенском. Таква је ситуација задржана и у старосрпском. Непрелазни глаголи кретања (*ићи, прићи, вратити се, приступити, устати*...) најчешћи су глаголи уз који долази инфинитив као допуна. Примјери са да+презент су из каснијег периода. Уз непрелазне глаголе кретања *да* са презентом се много рјеђе употребљавало. У функцији намјерне реченице: „Намерно *да* је релативно касно потврђено. У најстаријем периоду [XIII век] га нема, а у одговарајућим конструкцијама на граници намерне и резултативне допуне јавља се *јако*” (Грковић Мејор 2007: 221), док уз прелазне глаголе носи превагу од најстаријих времена.

ракијом се поткријепимо... (167); ... па дошао да се са нама састане... (124); ... да се сва Херцеговина подигла да их освети... (126); па устадосмо да идемо (218); па да око манастира заузме добре положаје, да га брани (244).

Уз прелазне глаголе кретања, уз које је некада био обичан инфинитив, употребљава се *да* са презентом. Забиљежени су само примјери са истим субјектима:

(181), ... да се сва Херцеговина подигла да их освети... (126); па да око манастира заузме добре положаје, да га брани (244).

3.7. Реченице са предикативом су најфреквентнији тип имперсоналних реченица. У њима синтаксичку позицију предиката заузима копулативни глагол *esse* и адвербијализована компонента (предикатив). У функцији предикатива најчешће се јављају форме на *-о-* (типа: *лако, мило, драго*...), као и уз компаратив уз које је употријебљена копула *је(сте)*, *није* (или се подразумева), или прилог. Датив субјекта се реализује факултативно (најчешће када је ријеч о предикативу који означава какво психолошко стање), а његов изостанак подразумева уопштено схваћеног вршиоца радње, као и уз безличне глаголе:

... којег је лијепо виђети изнад... кућа... (82); ... мило ми је завршити ово наше полагање (96); ... коме је било мило о предмету говорити... (140); ... али ми је ту мисао ваљало оставити... (153); није ласно четворицу изненада на конак по ноћи дочекати... (179); није било ласно онакога војника изгубити (155); ... није било лако њој с лудом ђецом у Залазима зиму провести... (191); што ми је било мило виђети... (196); хитали смо у Горње поље..., сунце је било припекло тако да је било тешко и пољем на коња јездити а камоли уз стрмену главицу нјешачити (209); Али ми је било тешко доћи до врата... па се натраг вратити (212); али се Јову није било мило с Дуком растанути (212); е им се било тешко са мнош растанути (213), лако ће по њему кола управо лећети... (232); ... јест теже... хранит свјатињу... (92).

Ријетки су примјери са да+презент: и знам, да ће ти бити мило, да ти који податак из њега извадим... (221); Мародић ради на овоме темплу од неколико година, и већ је близу да ово монументално своје дјело доврши (74); Дружина би ми радија била, да идемо управо у Никшиће (179); још ми се чини овдје умјесно да забиљежим... (202).

У функцији предикатива јављају се и различите именице: *дужност, обичај, шала, нужда, рад, прилика*... Датив је обавезан уз све предикативе који означавају човјеково емоционално стање, спољашњи моменат, или стање изазвано спољашњом силом, над чим субјекат нема контролу:

што је обичај из код свеца дома носити (156); јер ми је рад било виђети ове крајеве (167); овђе ће Србину бити дужност долазити, да научи цијенити и чувати старевину (198), није шала ходити готово вас дан по најјачем розопеку (234).

Употребљава се и да+презент, али чешће у безличним конструкцијама: Кад сам ујутро устао прва ми је ствар била, да поћем на овај мост (226); Који ми је пружио прилику, да га с Бошковићем поближе упознам (80); Ето нужде да се устроји још једна Швајцарска... (106).

3.8. Уз глагол *јесам* / *бити* (који може бити и изостављен) такође се јавља инфинитив. Субјекат инфинитивне радње исказан је дативом, изостављен, или је неодређен:

... тако се није *чудити* што настојетелъ бешеновачки... није могао за свијех посно *приуговорити*... (85); ... како ми је било *чути*... (86); ...још ми ти је *споменути* спилу.. (115).

4. Како грађа показује, у језику Лазара Томановића занемарљив је број примјера у којима је употријебљена конструкција да+презент када су субјекти двају глагола исти, што би могло значити да за подручје Боке у овом периоду није карактеристична напоредна употреба инфинитива и конструкције да+презент. Напоредност њихове употребе (а затим и смјењивање, у већој или мањој мјери, инфинитива конструкцијом да+презент, познатог као балканистичка појава у језику) почиње управо онда када да+презент долази на смјену инфинитиву у позицијама када семантика глагола не оставља могућност сумње у истовјетност вршиоца радње, тј. у случају када је вршилац радње означен управним глаголом и инфинитивом исти.

Када су у питању различити субјекти, употребљава се скоро искључиво конструкција да+презент, дакле у позицијама у којима инфинитивна допуна постаје двосмислена у погледу вршиоца радње те су ту била потребна додатна средства за исказивање актера радње исказане инфинитивом (субјекат инфинитивне радње се углавном исказивао дативом или акузативом). На његово мјесто долази реченица с личним глаголским обликом, којим се исказује (прецизира) субјекат.

ИЗВОР

Томановић 2007: Др Лазар Томановић, *Путописна проза*, Градска библиотека и Читаоница Херцег Нови, Херцег Нови.

ЛИТЕРАТУРА

Бауер 1972: Jaroslav Bauer, *Syntaktika slavika. Vzbranè práce ze slovinské skladby*, Brno: Universita J. E. Purkzñè.

Вајан 1952: А. Вајан, *Руководство по старославянском у језику (превод с француског)*, Москва: Наука.

Вуковић 1976: Jovan Vuković, *Sintaksa glagola*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

Грицкат 2004: Ирена Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Грковић Мејџор 2004:** Јасмина Грковић-Мејџор, Имперсоналне реченице у старосрпском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 33/1, 249–261.
- Грковић Мејџор 2007:** Јасмина Грковић-Мејџор, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ломтев 1965:** Т. П. Ломтев, *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Москва: Наука.
- Стојановић 2010:** Јелица Стојановић, Употреба инфинитива (и конструкције да+презент као конкурентног средства) у старим српским повељама и писмима, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/1, 169–191.
- Стојановић 2011:** Јелица Стојановић, Употреба инфинитива у Бјелопольском јеванђељу, *Српски језик*, XVI, 5–20.
- Стојановић 2012:** Јелица Стојановић, Употреба инфинитива у Паштровским исправама (16–19. вијек) и конструкција да+презент као конкурентно средство инфинитиву, Пловдивски универзитет „Паисий хиландарски” Пловдив: Филологически факултет.
- Суботић 1979:** Јелисавета Суботић, Филолошки аспекти једне полемике Л. Томановића, *Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности*, 11, 345–354.
- Суботић 1984:** Јелисавета Суботић, Погледи Лазара Томановића на језичку и правописну праксу у Црној Гори крајем XIX вијека: поводом 30-годишњице смрти, *Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности*, 15–16, 317–395.
- Суботић 1984:** Јелисавета Суботић, Фонетске особине језика Лазара Томановића, *Зборник радова професора и сарадника Наставничког факултета у Никшићу*, 9, 57–79.

Елица Стојановић

УПОТРЕБЛЕНИЕ ИНФИНИТИВА (И ЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЕМУ
 КОНСТРУКЦИИ ДА+НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ) В ПУТЕВЫХ
 ЗАМЕТКАХ ЛАЗАРЯ ТОМАНОВИЧА

Резюме

Настоящая работа посвящена употреблению инфинитива и эквивалентной ему конструкции да + настоящее время на материале путевых заметках Лазаря Томановича, публициста и писателя, родившегося в местечке Лепетане в 1845 году. Как показал анализ, Лазарь Томанович крайне редко употребляет при одном и том же подлежащем конструкцию да + настоящее время и инфинитив, что дает прийти к выводу, что для бококторского ареала параллельное употребление двух грамматических моделей не характерно.

Если же подлежащие разные, то в данном случае автор у почти без исключения употребляет только конструкцию да+настоящее время; то есть в позициях, в которых конструкция с инфинитивом допускает двоякое толкование относительно исполнителя действия и в которых были бы необходимы дополнительные средства для точного выражения субъекта действия

(чаще всего выраженного дательным или винительным падежами). Вместо инфинитива, автор в таких случаях, с целью избежания неоднозначности, употребляет личную глагольную форму.

Ключевые слова: Лазар Томанович, инфинитив, да+настоящее время, комплемент, субъект, объект, модальный глагол, фазовый глаголи, глаголы движения.